

Zwaar werk en vervroegd pensioen

De zwaarte van het werk heeft niet alleen een fysieke maar ook een psychische component. Op beide componenten samen scoren verpleegkundigen, ziekenverzorgers, politie en brandweer het hoogst. Te nemen maatregelen dienen zich op beide aspecten van zwaar werk te richten.

Het kabinet wil de AOW-leeftijd verhogen tot 67 jaar om de arbeidsparticipatie ook in de toekomst op niveau te houden en om de overheidsfinanciën op orde te brengen. De vakbonden zijn daar tegen. Zij vinden dat bouwvakkers en anderen er na veertig jaar zwaar werk wel aan toe zijn om te stoppen met werken. Om werknemers met zware beroepen te ontzien, staat in het uiteindelijke coalitievoorstel dat zij die veertig jaar gewerkt hebben het recht hebben om op hun 65ste te stoppen, maar dan wel met korting op hun AOW-uitkering. Daarnaast worden de sociale partners opgeroepen om ervoor te zorgen dat mensen met zware beroepen aan het eind van hun carrière de mogelijkheid krijgen om zich om te scholen, zodat ze de laatste jaren voor hun pensioen op 67-jarige leeftijd lichter werk kunnen doen. Vier vragen doen zich nu voor: wat zwaar werk is; of fysiek zwaar werk de grootste boosdoener in termen van gezondheidseffecten, ziekteverzuim en uitval is; welke beroepsgroepen het hoogst scoren ten aanzien van zwaar werk; en welke maatregelen er denkbaar zijn met het oog op het beperken van zwaar werk.

Typen zwaar werk

Bij zware beroepen denkt het kabinet aan werkzaamheden waarvan men in redelijkheid niet kan verwachten dat werknemers deze langer dan veertig jaren kunnen vervullen zonder uitzonderlijke slijtage. Wat deze zware beroepen zijn zal in de komende tien jaren mede op aanreiken van sociale partners worden aangewezen, voegt de regering daar aan toe (Donner en Klijnsma, 2009).

Onder wetenschappers, beleidsmakers en arbo-adviseurs bestaat weinig overeenstemming over wat nu precies zwaar werk is. Met name in ontwikkelingslanden en landen die veel met laaggeschoolde immigratie te maken hebben, zoals Japan, Zuid-Korea, landen in het Midden-Oosten en de Verenigde Staten, wordt hierbij gesproken van de drie d's: *dirty, dangerous and demeaning work*. Het Amerikaanse *Ministry of Labor* publiceerde een artikel over de gevaarlijkste beroepen in de Verenigde Staten, dat zich richtte op bedrijfsongevallen (Toscano, 1997). Vrachtwagenchauffeurs, houtkappers en andere

agrarische beroepen, bouwvakkers en piloten scoorden het hoogst op die lijst. Gelijksortige onderzoeksresultaten zijn ook bekend over de Europese situatie. Voorts kan chemische en biologische belasting door het werk een rol spelen. Het gaat dan om het gebruik van gassen, zoals bijvoorbeeld in de autobranche, werken met huidirriterende middelen, zoals bijvoorbeeld door kappers, werken in stof, zoals bijvoorbeeld door stukadoors, of om werken met dieren of met biologisch afval (Beckers en Smits, 2003). Dit soort werkomstandigheden kunnen ernstige gezondheidseffecten met zich mee brengen, maar komen op relatief beperkte schaal voor.

Kader 1

Databeschrijving.

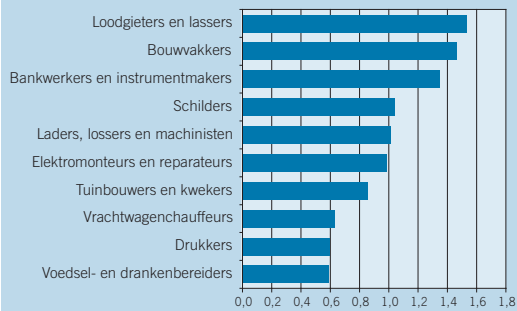
Er is een onderscheid gemaakt naar twee typen zwaar werk, namelijk fysiek en psychisch; en daarnaast zijn twee compenserende factoren opgenomen, namelijk autonomie en creatief-gevarieerd werk. De data zijn afkomstig van de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden (NEA), met een representatieve steekproef van circa 24.000 personen per jaar. De data van 2007 en 2008 zijn hier samengenomen. Bij fysiek zwaar werk worden in de NEA drie typen onderscheiden: gevaarlijk werk, lawaai op de werkplek en fysiek zwaar werk, waarbij veel kracht moet worden gezet, of waarbij moet worden gewerkt in een ongemakkelijke houding. Bij psychisch zwaar werk worden drie typen onderscheiden: werk met een hoge werkdruk, emotioneel zwaar werk en pesten, intimidatie, ongewenste seksuele aandacht en lichamelijk geweld op de werkvloer. Bij de data op het gebied van gezondheid, verzuim en uitval gaat het om het krijgen van een burnout, het krijgen van bewegingsapparatuurklachten, het ziekteverzuim en het antwoord op de vraag of men denkt tot het 65ste levensjaar door te kunnen werken. Men mag ervan uitgaan dat deze vier indicatoren voorspellend zijn voor uitval uit het werk. Werkdruk, emotioneel zwaar werk, intimidatie en agressie, gebrek aan autonomie en gebrek aan variatie in het werk leiden vaak via burnout naar ziekteverzuim en uitval (Smulders, 2007). Fysiek zwaar werk leidt vaak via klachten van het bewegingsapparaat tot ziekteverzuim en uitval.

SINDS 1916

PETER SMULDERS,
IRENE HOUTMAN
EN SETH VAN DEN
BOSSCHE
Medewerkers bij TNO

Figuur 1

De fysiek meest zware beroepen (gestandaardiseerde waarden).

Bron: NEA, 2007; 2008

Figuur 2

De psychisch meest zware beroepen (gestandaardiseerde waarden).

Bron: NEA, 2007; 2008

In Nederland is de werkgelegenheid in de landbouw, bouw en industrie de laatste eeuw sterk verminderd. Op dit moment werkt meer dan driekwart van de beroepsbevolking in de dienstensector. En daar gelden vaak andere arbeidsomstandigheden dan in de landbouw, de bouw en de industrie. Daar gaat het minder om gevaarlijk werk, bedrijfsongevallen of zwaar tillen, maar meer om werkdruk, veeleisende en emotionerende klantcontacten met intimidatie, agressie en geweld, die meestal niet leiden tot fysieke maar tot psychische klachten. Zwaar werk is dan ook meer dan alleen fysiek zwaar werk. Bovendien is bekend uit onderzoek dat zwaar werk ten dele gecompenseerd wordt door het hebben van autonomie in het werk en het hebben van creatief en gevarieerd werk (Karasek en Theorell, 1990).

Effecten van zwaar werk

Om te kunnen beoordelen of iets zwaar werk is moet gekeken worden naar de effecten ervan op gezondheid, verzuim en uitval. Daarom zullen indicatoren van zwaar werk door middel van regressieanalyses gerelateerd worden aan een aantal relevante afhankelijke variabelen op het gebied van gezondheid, verzuim en uitval. De data staan beschreven in kader 1. Tabel 1 laat zien dat alle werkaspecten significante bijdrages leveren aan burnout, bewegingsapparaatklachten, ziekteverzuim en de inschatting van

de mogelijkheid om tot het 65ste levensjaar werkzaam te kunnen blijven. Alle werkaspecten spelen dus een rol als voorloper van uitval uit het werk. De conclusie is dat fysiek zwaar werk aangemerkt mag worden als een oorzaak van dreigende uitval, want zowel gevaarlijk werk, lawaai op de werkplek als fysiek zwaar werk zijn significant gerelateerd aan de vier afhankelijke variabelen (tabel 1). Maar het zou onterecht zijn om fysiek zwaar werk als enige criterium te nemen om voor vervroegd pensioen in aanmerking te komen. Slijtage door het werk, ziekteverzuim en ook de motivatie om langer door te werken worden zelfs sterker bepaald door werkdruk, emotioneel zwaar werk, intimidatie en agressie en een gebrek aan autonomie en gevarieerd werk (tabel 1). Waar het uiteindelijk om gaat is of werkenden met fysiek en psychisch zwaar werk ook daadwerkelijk meer uitvallen uit het werk dan werkenden die niet in dergelijke situaties verkeren. De gegevens over werkkenmerken en arbeidsongeschiktheid zijn echter schaars. Uit een rapport geschreven voor het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (Blatter *et al.*, 2006) is gebleken dat ieder jaar een groot deel van de werknemers de WAO of WIA instroomt met psychische aandoeningen: dit is bijna veertig procent van het totale aantal WIA-instromers. Een kleine groep daarvan, namelijk diegenen die na een traumatische gebeurtenis een arbeidsongeschiktheidsuitkering kregen, keert nauwelijks terug naar het werk. Iemand die met een depressie of overspanning in de WAO komt, keert gemiddeld eerder, namelijk na vier jaar terug en iemand met een RSI gemiddeld na 2,4 jaar. Dus ook deze onderzoeksgegevens laten zien dat psychisch zwaar werk minstens zo ernstige effecten kan hebben als fysiek zwaar werk.

Zwaar werk en beroepsgroepen

De derde vraag is welke beroepsgroepen ontzien zouden moeten worden, mocht er een criterium voor zwaar werk toegepast gaan worden bij het toestaan van vervroegd pensioen. Om die vraag te beantwoorden zijn gestandaardiseerde scores berekend van enerzijds fysiek-fysisch zwaar werk en anderzijds psychisch zwaar werk, beide naar beroepsgroep. Autonomie en gevarieerd werk zijn hier, voor het overzicht, buiten beschouwing gelaten (figuur 1, 2, 3).

Op de horizontale as van figuur 3 staat fysiek zwaar werk met links lage belasting en rechts een hoge belasting. De verticale as geeft bovenaan de beroepen weer die hoog scoren op psychische belasting en onderaan de beroepen die daar laag op scoren. Beroepen als bouwvakker, loodgieter, schilder en tuinbouwer steken er wat betreft fysiek zwaar werk boven uit. Bij de fysieke zwaarte van het werk gaat het, samengevat, vooral om agrarische, industriële, bouw- en transportberoepen.

Tabel 1

Effecten van zwaar werk op gezondheid, verzuim en uitval.

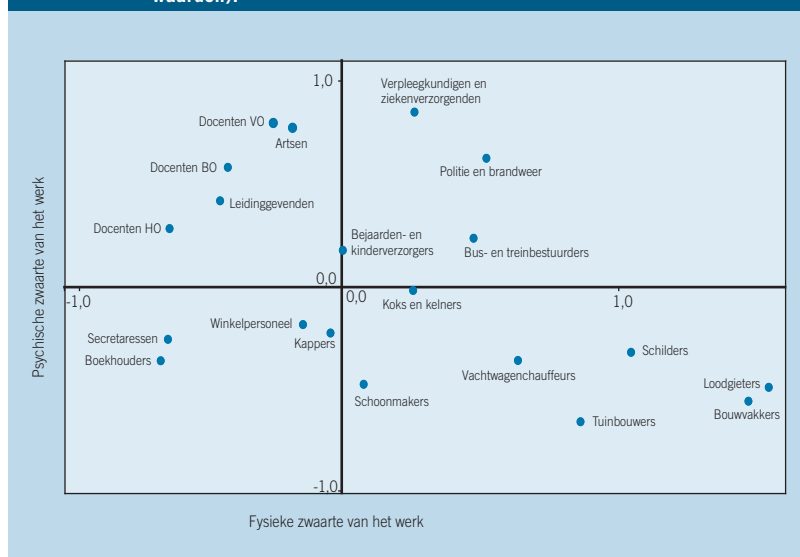
	Burnout	Klachten bewegingsapparaat	Verzuimpercentage	Niet tot 65ste jaar door kunnen werken
Gevaarlijk werk doen	-0,01**	-0,04**	0,00	0,05**
In lawaai werken	0,10**	0,04**	0,01*	0,04**
Fysiek zwaar werk	0,02**	0,08**	0,05**	0,20**
Werkdruk	0,23**	0,12**	0,01	0,07**
Emotioneel zwaar werk	0,30**	0,10**	0,08**	0,08**
Intimidatie en agressie	0,02**	0,04**	0,02**	0,06**
Gebrek aan autonomie	0,08**	0,02**	0,04**	0,13**
Gebrek aan creatief, lerend en gevarieerd werk	0,11**	0,09**	0,04**	0,08**
R	0,46	0,22	0,12	0,37
N	41.667	39.971	40.981	32.442

* Significant op vijfprocent-niveau; ** significant op éénprocent-niveau.

Bron: NEA, 2007; 2008

Figuur 3

Tweedimensionale weergave van twintig beroepsgroepen ten aanzien van fysiek zwaar werk en psychisch zwaar werk (gestandaardiseerde waarden).

Bron: NEA, 2007; 2008

Figuur 3 laat ook zien dat bij psychisch belastend werk andere beroepen eruit springen dan bij fysiek belastend werk. Bij dat type werk gaat het met name om onderwijs- en zorgberoepen en om politie en brandweer.

Het kwadrant rechtsboven bevat de beroepen die bovengemiddeld scoren op beide dimensies. Dat zijn met name verpleegkundigen en ziekenverzorgeren, politie en brandweer en bus- en treinbestuurders. Docenten, artsen en leidinggevenden scoren hoog op psychische belasting maar relatief laag op fysieke belasting.

In het kwadrant linksonder zitten de beroepen die verhoudingsgewijs laag scoren op zowel fysiek als psychisch zwaar werk. Voorbeelden zijn secretaressen en boekhouders.

Maatregelen tegen zwaar werk

Ergonomische, chemische en andere arbeidsanalyses door onderzoeksinstituten, arbodiensten en de arbeidsinspectie hebben arbo-excessen gelokaliseerd en zijn de basis geweest voor het verbeteren van werkmethoden en het ontwikkelen van arbobeleid. Ook zijn er inmiddels vele interventietechnieken beschikbaar om werkdruk en stress het hoofd te bieden.

Deze kennis is deels terechtgekomen in arboconvenanten die sociale partners, onder impuls van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, het laatste decennium per bedrijfstak hebben afgesloten. Daarnaast wordt er sinds een paar jaar gewerkt aan het opstellen van arbocatalogi voor het werken aan arbeidsomstandigheden per bedrijfssector. Zeer recent heeft onderzoek laten zien (Ybema *et al.*, 2009) dat er onder werkenden een toenemende bereidheid is om langer door te werken. Met name een goed sociaal klimaat en de mogelijkheid om lichter werk te gaan doen stimuleren ouderen om langer door te werken. Het AOW-voorstel van het kabinet wil bedrijven gaan verplichten om te werken aan het uitbannen van zwaar werk. Suggesties voor maatregelen op maat zijn genoeg voorhanden. Vanwege kostenoverwegingen en weerstand tegen verandering worden de beschikbare maatregelen echter lang niet altijd toegepast. Bij kosten kan men denken aan die voor het inkapselen van lawaaibronnen, het aanschaffen van tilhulpen of het op niveau houden van het personeelsbestand om te hoge werkdruk te voorkomen. Arbeids- en organisatiepsychologen hebben de weerstanden bij veranderingsprocessen blootgelegd (Kompier en Kristensen, 2001). Ook bij de eindevaluatie van de arboconvenanten is er gewag van gemaakt (Blatter *et al.*, 2008).

Bovendien dient niet vergeten te worden dat zwaar of licht werk van alles te maken heeft met technologische en economische verschuivingen. De landbouw

en de zware industrie werden in West-Europa gemarginaliseerd vanwege technologische vindingen en concurrentie van goedkopere landen. Agro-industrieel werk werd vervangen door werk in de dienstensector, met als gevolg beperking van fysiek zwaar werk en opkomst van computerwerk in kantoren en achter loketten, met emotioneel zware kanten en werkdruk. Bovendien zullen globalisering en de eisen die klanten stellen ervoor blijven zorgen dat de werkdruk op een hoog niveau blijft, met kans op psychosociale effecten en uitval. Kortom, rigoureuze uitbanning van zwaar werk zal niet makkelijk blijken.

Conclusie

Zwaar werk is in de AOW-discussie in het middelpunt van de belangstelling komen te staan. Uit onderzoeksdata blijkt dat niet alleen fysiek zwaar werk gerelateerd is aan gezondheidsklachten, verzuim en de mogelijkheid om tot het 65ste levensjaar door te kunnen werken. Psychisch zwaar werk speelt een minstens even belangrijke rol. Fysiek zwaar werk wordt aangetroffen bij de agrarische, industriële, bouw- en transportberoepen. Psychisch zwaar werk treft men vooral aan in de zorg, het onderwijs en bij politie en brandweer. Maatregelen om werk minder zwaar te maken zijn de laatste decennia ontwikkeld en beschikbaar. Daarbij moet echter wel rekening gehouden worden met de kosten en de psychologische weerstand tegen verandering.

LITERATUUR

- Beckers, I. en A. Smits (2003) Chemische en biologische belasting op het werk. *CBS sociaal-economische maandstatistiek*, 2003(9), 19–25.
- Blatter, B., I. Houtman, S. van den Bossche, K. Kraan en S. van den Heuvel (2006) *Gezondheidsschade en kosten door RSI en psychosociale arbeidsbelasting*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Blatter, B., S. van den Bossche, M. van Hooff, E. de Vroome en P. Smulders (2008) Effecten van Arboconvenanten. *ESB*, 93(4540), 471–473.
- Donner, J. en J. Klijnsma (2009) *Brief aan de Tweede Kamer betreffende de AOW*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Karasek, R. en T. Theorell (1990) *Healthy work: stress, productivity, and the reconstruction of working life*. New York: Basic Books.
- Kompier, M. en T. Kristensen (2001) Organizational work stress interventions in a theoretical, methodological and practical context. In: Dunham, J. (red.) *Stress in the workplace: past, present and future*. Londen: Whurr.
- Koppes, L., E. de Vroome, M. Mol, B. Janssen en S. van den Bossche (2009) *Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2008*. Hoofddorp: TNO.
- Smulders, P. (2007) Werksituatie en ziekteverzuim. In: Jehoel-Gijsbers, G. (red.) *Beter aan het werk. Trendrapportage ziekteverzuim, arbeidsgeschiktheid en werkhervatting*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Toscano, G. (1997) *Dangerous jobs*. Washington, D.C.: US Bureau of Labor Statistics.
- Ybema, J., G. Geuskens en K. Oude Hengel (2009) *Secundaire analyse van de NEA, het NEA-cohortonderzoek en de WEA*. Hoofddorp: TNO. **DS 1916**